

Klausimų forma ir funkcijos lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje

Ingrida Balčiūnienė

Lietuvių kalbos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58
LT-44248 Kaunas, Lietuva
Tel.: +370 672 90066
El. paštas: i.balciuniene@hmf.vdu.l

Viktorija V. Kazakovskaja

Teorinės gramatikos skyrius
Lingvistikos studijų institutas
Rusijos mokslų akademija
Tuchkov g. 9
RU-199053 Sankt Peterburgas, Rusija
Tel.: + 007 812 3281611
El. paštas: victory805@mail.ru

Anotacija

Straipsnyje pristatomas klausimų – dažniausio komunikacinio sakinių tipo lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje – tyrimas. Analizuojant ilgalaikio stebėjimo metodu sukauptus lietuviškai ir rusiškai kalbančių šeimų kalbos duomenis, nustatyta 2;0–2;8 amžiaus vaikams adresuotų klausimų formų ir funkcijų įvairovė bei pasiskirstymas. Atliekant tyrimą, buvo sukurta penkių lygmenų klasifikacijos sistema, pagal ją suskirstyti visi suaugusiųjų kalboje vartojami klausimai, vėliau, naudojantis programa CHILDES, automatiniu būdu skaičiuotas visų klausimų tipų dažnumas ir pasiskirstymas. Gauti rezultatai rodo, kad lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje vartojami klausimai yra panašios ar tokios pat formos ir atlieka panašias ar tokias pat funkcijas. Tiek lietuvių, tiek rusų vaikiškojoje kalboje klausimai sudaro panašią visų sakinių dalį; reakcijos pobūdžio klausimai tėvų kalboje daug dažniau susiję su vaiko pasakymų turiniu, o ne forma, t. y. tėvai dažniau susitelkia į tai, kas buvo pasakyta, o ne kaip tai buvo pasakyta; tėvų klausimai atlieka tam tikrą didaktinę funkciją. Nepaisant kelių pastebėtų skirtumų, galima teigti, kad tyrimas iš dalies patvirtino keltą hipotezę, jog tipologiškai, kultūriškai ir geografiškai artimomis kalbomis kalbantys tėvai laikosi panašios komunikacinės strategijos.

Raktažodžiai: vaikų kalba, vaikiškoji kalba, pokalbio analizė, lietuvių kalba, rusų kalba

1 Įvadas

Tyrimo tikslas ir objektas

Vaiko kalbos raida priklauso nuo daugybės veiksnių: psichinės ir fizinės sveikatos, įgimtų charakterio ir temperamento ypatybių, kalbinės aplinkos, suaugusiųjų kalbinio

elgesio ir kt. Daugumoje šiuolaikinių kultūrų vienu iš svarbiausių veiksnių, lemiančių gimtosios kalbos raidą, laikomas kalbinis ir komunikacinis tėvų elgesys: nuolatos bendraudamas su tėvais, girdėdamas jų pokalbius, vaikas pamažu perima atitinkamą kalbinį ir komunikacinį modelį, išmoksta kalbos ir pokalbio taisyklių. Nustatyta, kad kalbėdami su vaiku ne tik tėvai, bet ir kiti suaugusieji intuityviai vartoja specifinę kalbos atmainą, vadinamą vaikiškąja kalba (angl. *Baby-talk, motherese, child-directed speech*), kalba lėčiau, aiškiau, garsiau, vartoja daug klausimų, nurodymų, vaiko pasakymų pakartojimų ir kt. Šios ypatybės yra universalios, būdingos daugumai šiuolaikinių kalbų, tačiau priklausomai nuo kultūros gali išryškėti tam tikrų skirtumų (Lieven 1994, 1997, Tulviste 2002, De Geer 2004, Kilani-Schoch *et al.* 2008 ir kt.). Išsamiausiai vaikiškoji kalba buvo tyrinėta analizuojant anglų kalbos duomenis (Berko Gleason 1977, Snow 1977, Barton, Tomasello 1994 ir kt.), kitose kalbose šiam tyrimų objektui kol kas skirta kiek mažiau dėmesio. Lietuvių vaikiškosios kalbos tyrimų iki šiol atlikta nedaug: nustatytos svarbiausios garsyno, žodyno ir gramatikos ypatybės (Wójcik 1994) ir šių ypatybių pokyčiai vaikui augant (Kamandulytė 2005), vaiko ir suaugusiojo pokalbio charakteristikos (Savickienė 1997, Balčiūnienė 2009). Rusų vaikiškosios kalbos tyrimų esama daugiau: S. N. Ceitlin (2000) pateikia garsyno, žodyno ir gramatinių struktūrų aprašą, V. V. Kazakovskaja nagrinėja vaiko ir suaugusiojo pokalbio ypatybes daugiausia dėmesio skirdama klausimų-atsakymų raidai (2004, 2005, 2006, 2008, 2010). Ankstesni tyrimai atskleidė stiprų tėvų kalbinio ir komunikacinio elgesio poveikį vaiko gimtosios kalbos gramatikos raidai (Shatz 1982, Chouinard, Clark 2003, Saxton 1997, Kilani-Schoch *et al.* 2008), todėl akivaizdu, kad vaikiškąją – tiek lietuvių, tiek rusų – kalbą būtina toliau išsamiai tyrinėti ir ieškoti sąsajų su vaiko gimtosios kalbos raida.

Šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti ir palyginti klausimų formą ir funkcijas lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje. Klausimų, kaip tyrimo objekto, pasirinkimą lėmė tai, kad šiam komunikaciniam tipui priklausantys sakiniai sudaro didžiausią visų sakinių dalį tiek lietuvių, tiek rusų vaikiškojoje kalboje, taigi yra svarbi ir vienos, ir kitos kalbos ypatybė. Ankstesni lyginamieji keturių kalbų tyrimai, atlikti dalyvaujant tarptautiniame mokslo tyrimų projekte „Pre- ir protomorfologijos įsisavinimas“ („*Pre- and Protomorphology in Language Acquisition*“, W. U. Dressleris, Austrijos mokslų akademija), atskleidė tam tikras universalias vaikiškosios kalbos ypatybes (pvz., tėvų reakcijos į netaisyklingus vaiko pasakymus panašumus), tačiau šie panašumai labiau išryškėjo tarp tipologiškai ir kultūriškai artimesnių kalbų: austrų vokiečių ir prancūzų bei rusų ir lietuvių (Kilani-Schoch *et al.* 2008, Kazakovskaja 2010). Šie rezultatai paskatino išsamiau panagrinėti lietuvių ir rusų vaikiškosios kalbos atmainas ir patikrinti hipotezę, kad tipologiškai, kultūriškai ir geografiškai artimomis kalbomis kalbantys tėvai laikosi panašios komunikacinės strategijos. Siekiant šio tikslo, lietuvių ir rusų vaikiškosios kalbos duomenys – tėvų

kalboje vartojami klausimai – buvo išnagrinėti formos ir funkcijų aspektu, o atlikta automatinė kiekybinė analizė leido palyginti jų įvairovę ir pasiskirstymą.

Tyrimo medžiaga ir metodai

Tyrimas atliktas taikant ilgalaikio stebėjimo (angl. *longitudinal*) ir tekstynų lingvistikos (angl. *corpus linguistics*) metodus (išsamiau žr. Balčiūnienė 2009). Iš turimų ilgalaikio stebėjimo metodu sukauptų vaiko ir tėvų pokalbių tekstynų šiam tyrimui pasirinkta po vieną lietuvių ir rusų vaiką (žr. 1 lentelę) – analizuoti lietuvių mergaitės Monikos ir rusų berniuko Vanios kalbos duomenys.

Tiriamasis vaikas	Monika (lietuvių kalba)			Vania (rusų kalba)		
	2;0	2;4	2;8	2;0	2;4	2;8
Vaiko VPI	1,729	1,687	2,461	1,978	3,622	4,843
Suaugusiųjų pasakymų skaičius	1851	1918	1555	3214	2345	2459
Suaugusiųjų klausimų skaičius	784 (42,3 % visų pasakymų)	644 (33,5 % visų pasakymų)	549 (33,5 % visų pasakymų)	930 (28,9 % visų pasakymų)	996 (42,4 % visų pasakymų)	988 (40,1 % visų pasakymų)

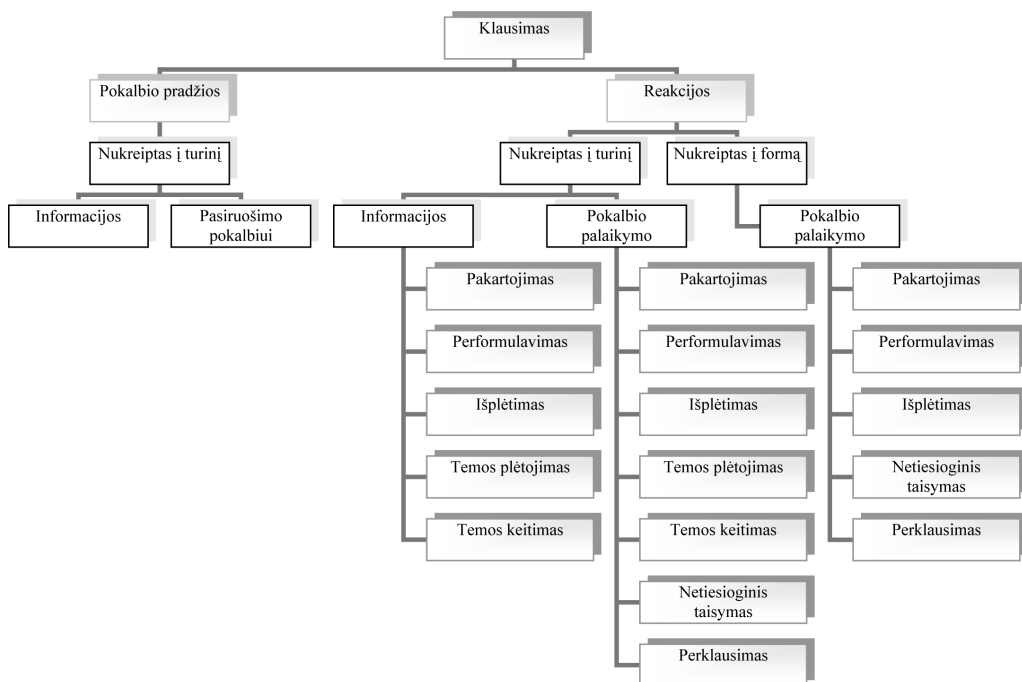
1 lentelė. Tyrimo medžiaga

Abiejų tiriamųjų vaikų socialinės charakteristikos yra panašios: jų šeimos priklauso viduriniam socialiniam sluoksniui, gyvena didžiuosiuose miestuose (Monikos šeima – Lietuvoje, Kaune, Vanios šeima – Rusijoje, Sankt Peterburge); vaikai yra pirmagimiai (įrašinėjimo laikotarpiu – vieninteliai vaikai šeimoje), tiriamuoju laikotarpiu darželio nelankė, namuose juos prižiūrėjo artimieji (Moniką – tėvai, Vanią – tėvai ir močiutė). Vaikų kalbą įrašinėjo jų artimieji: Monikos – mama (šio tyrimo bendraautorė) ir tėtis, Vanios – tėvai ir močiutė (įrašai sukaupti vadovaujant N. V. Gagarinai), buvo stengiamasi įrašinėti natūralioje kasdienėje aplinkoje vykstančius šeimos pokalbius. Tyrimui pasirinkti trys vaikų amžiaus laikotarpiai, 2;0 (dveji metai), 2;4 (dveji metai ir keturi mėnesiai) ir 2;8 (dveji metai ir aštuoni mėnesiai), apimantys ypač intensyvią kalbos raidą: matyti, kad visą tiriamąjį laikotarpį sparčiai didėja vidutinis pasakymo ilgis (VPI) (Monikos kalboje – vidutiniškai nuo 1,7 iki 2,4 žodžių, Vanios kalboje – nuo 1,9 iki 4,8 žodžių), vadinasi, sudėtingėja ir gramatinės konstrukcijos. Iš šių trijų laikotarpių įrašų buvo sudarytas 18 699 sakinių apimties tekstynėlis, visi jame esantys suaugusiųjų (tėvų, senelių ir kt.) pavartoti klausimai buvo pažymėti specialiomis žymomis, nurodančiomis klausimo formos ir funkcijos tipus. Vėliau, atliekant automatinę kalbinę analizę, CHILDES (*Child Language Data Exchange System*, išsamiau žr.

MacWhinney 1991) programa pagal šias žymas skaičiavo kiekvieno tipo klausimų dažnumą ir pasiskirstymą.

2 Klausimų klasifikacija formos ir funkcijų atžvilgiu

Norint suklasifikuoti suaugusiųjų pavartotus klausimus, buvo pasiremta jau minėto projekto „Pre- ir protomorfologijos įsisavinimas“ dalyvių (W. U. Dresslerio, M. Kilani-Schoch ir kt.) sukurta ir pačių tyrimo autorių išplėtotą metodiką. Kiekvienas klausimas buvo pažymėtas kaip tam tikras tipas pagal: 1) vietą dialoge; 2) pirminę funkciją; 3) antrinę funkciją; 4) formą ir 5) atsakymo būdą. Kitaip tariant, buvo sukurta penkių lygmenų klasifikacijos sistema (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Klausimų klasifikacijos schema

Kadangi ši klasifikacija yra nauja ne tik lietuvių, bet ir kitų kalbų tyrimuose, toliau trumpai apžvelgsime kiekvieną klasifikacijos lygmenį ir jam priklausančius klausimų tipus.

Pagal vietą dialoge visi klausimai skiriami į **pokalbio pradžios** ir **reakcijos** klausimus. Pokalbio pradžios klausimu (1) kalbėtojas pradeda pokalbį, reakcijos klausimu (2) atsako į ankstesnį pašnekovo pasakymą.

(1) Monika žaidžia su mama. Į kambarį įeina močiutė.

MOČ: *Nu, ką dirbat?* (2;0)

(2) VAN: *Ea* [= net].

‘Nėra.’

MOČ: *Kogo net tam?*

‘Ko nėra ten?’ (2;0)

Pagal pirminę funkciją klausimai skiriami į (3) **nukreiptus į pokalbio (arba ankstesnio pasakymo) turinį** ir (4) **nukreiptus į ankstesnio pasakymo formą**.

(3) MON: *Išeik tu!*

MAM: *Kur man dabar išeiti?* (2;4)

(4) Vania kalba neaiškiai, močiutė nesupranta.

VAN: *Sjoma* [= slomana] *eta tozhe*.

‘Sulaužyta šita irgi.’

MOČ: *Chto tozhe?*

‘Kas irgi?’

VAN: *Sjomaa* [= slomana].

‘Sulaužyta.’ (2;4)

Kitaip tariant, klausimai, nukreipti į pokalbio (ar ankstesnio pasakymo) turinį, yra susiję su tuo, apie ką kalbama, o klausimai, nukreipti į ankstesnio pasakymo formą, pabrėžia, kaip tai buvo pasakyta. Šioms sąvokoms išreikšti anglų kalba vartojami terminai *conversational questions* ir *metadiscursive questions* (Kilani-Schoch *et al.* 2008), taip pabrėžiant pokalbio turinio ir to, kas nepriklauso pačiam pokalbiui, o yra tik kalbėjimas apie pokalbį, priešpriešą. Reikia paminėti, kad ši priešprieša būdinga tik reakcijos klausimams, o pokalbio pradžios klausimai visada bus susiję su pokalbio turiniu.

Pagal antrinę funkciją visi klausimai skiriami į **informacijos klausimus** ir į **pasiruošimo pokalbiui / pokalbio palaikymo klausimus**. Informacijos klausimai (5) yra įvardijami ir kaip *tikrieji klausimai* (Ramonienė, Pribušauskaitė 2008), kadangi jais siekiama sužinoti, gauti tam tikros informacijos, nežinomos kalbėtojų. Pasiruošimo pokalbiui (6) ar pokalbio palaikymo (7) klausimais kalbėtojas nesiekia gauti jokios informacijos (dažnai ją jau žino prieš klausdamas) – šie klausimai skirti atkreipti ar išlaikyti pašnekovo dėmesį, padėti pasiruošti pokalbiui ar sekti jo eigą.

(5) Mama baigia pinti Monikai kasas.

MAM: *Jau sušukavau. Ar neveržia?*

MON: *Nevelžia* [= neveržia]. (2;8)

(6) Vania ir močiutė žaidžia „parduotuvę“. Į kambarį įeina mama.

MAM: *Tuk tuk tuk, mozhno v magazin?*

‘Tuk tuk tuk, galima į parduotuvę?’

VAN: *Mozi [= mozhno].*

‘Galima.’

MAM: *Zdraste. Prodajte mne, pozhaluista, beluju masinu.*

‘Sveiki. Parduokite man, prašau, baltą mašiną.’ (2;8)

(7) Mama verda uogienę. Monika nori padėti.

MAM: *Žiūrėk, parodysiu, ką tu gali daryti. Atsimeni, ką tu darei? Paimi serbentų. Uogytes nuskini. O šitą išmeti.* (2;0)

Pasiruošimo pokalbiui pasakymai (tarp jų ir klausimai), anglų kalba vadinami *pre-
sequence*, yra būdingiausi, kai ruošiamasi ką nors pasiūlyti pašnekovui, ko nors
paprašyti, norima sudominti. Tokie pasakymai leidžia pašnekovui suprasti, kad toliau bus
kas nors pasiūlyta, ko nors paprašyta, todėl norint atsisakyti šio pasiūlymo ar prašymo
yra galimybė padaryti tai iš anksto, jam dar nenuskambėjus (Levinson 1983, cituota iš
Blum-Kulka 1997).

Pagal formą visi reakcijos klausimai skiriami į septynis tipus: **ankstesnio pasakymo**

a) **pakartojimą**; b) **performulavimą**; c) **išplėtimą**; d) **netiesioginį taisymą**;
e) **perklausimą**; taip pat – f) **temos plėtojimą** ir g) **temos keitimą**. Pakartojimu (8)
laikomas be jokių pakeitimų pakartotas ankstesnis pašnekovo pasakymas ar jo dalis.

(8) VAN: *Prishel tigrenok.*

‘Atėjo tigriukas.’

MOČ: *Tigrenok?*

‘Tigriukas?’ (2;8)

Performulavimu (9) laikomas ankstesnio pasakymo pakartojimas modifikuojant jo
formą, bet nekeičiant turinio.

(9) MON: *Noji [= nori] valgyti karbonado [= karbonado].*

MAM: *Nori karbonado valgyti?* (2;4)

Išplėtimu (10) laikomas ankstesnio pasakymo pakartojimas išplečiant jo turinį ir formą.

(10) VAN: *Mesta vot zdes ‘netu.*

‘Vietos va čia nėra.’

MOČ: *Netu mesta dl’a etoj masinki?*

‘Nėra vietos šitai mašinytei?’ (2;4)

Netiesioginiu taisymu (11–12) kalbėtojas parodo pašnekovui, kad jo pasakymo turinys (12a) ar forma (12b) buvo neteisingi ir (kai kuriais atvejais) nurodo tinkamesnę tos pačios minties raiškos būdą.

- (11) MAM: *O ką mamytė daro?*
MON: *Sėdi.*
MAM: *Argi sėdi?* (2;0)
- (12) VAN: *V meshke seioj [= seroj].*
‘Maišelyje pilkoje.’
MOČ: *V serom meshke?*
‘Pilkame maišelyje?’ (2;4)

Perklausimu (13) kalbėtojas pasitikslina ar prašo pakartoti neišgirstą ar nesuprastą pašnekovo pasakymą.

- (13) MON: *Noju [= noriu] dijžq [= dirža] užsegti.*
MAM: *Ką nori?* (2;4)

Kiti du tipai – temos plėtojimas ir temos keitimas – išsiskiria tuo, kad jais nėra tiesiogiai reaguojama į ankstesnį pasakymą, kitaip tariant, šie reakcijos tipai yra implicitinio pobūdžio ir visuomet nukreipti į ankstesnio pasakymo turinį (o ne į formą). Temos plėtojimas (14) gali būti apibrėžtas kaip pasakymas, kuriuo ne reaguojama į konkretų ankstesnį pasakymą, bet toliau plėtojama pokalbio tema.

- (14) Vania žiūri pro langą.
VAN: *Chto-to tam.*
‘Kažkas ten.’
MOČ: *V okno smotrish? Nu, posmotri.*
‘Pro langą žiūri? Na, pažiūrėk.’ (2;8)

Temos keitimu (15) laikomi pasakymai, niekaip nesusiję su ankstesne pokalbio tema ir skirti pradėti naujai pokalbio temai.

- (15) MON: *Bliūdą plauti!*
MAM: *Bliūdo neplauti. Bliūdą išplausim vėliau.*
MON: *Bliūdą plauti!*
MAM: *Einam, dabar persirengsim, gerai?* (2;0)

Pagal atsakymo būdą visi klausimai skiriami į **tikrinamuosius** ir **specialiuosius**. Reikia paminėti, kad lietuvių lingvistinėje literatūroje galima rasti keletą šio skirstymo

variantų: J. Balkevičiaus (1963) ir V. Labučio (2002) pagal funkciją išskiriami specialiojo / papildomo ir tikrinamojo klausimo sakiniai; Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (1996) tuo pačiu pagrindu skiriami patikrinamieji ir papildomieji klausimai; Praktinėje lietuvių kalbos gramatikoje (Ramonienė, Pribušauskaitė 2008) tikrieji klausiamieji sakiniai skiriami į tikrinamuosius ir konkrečiuosius / specialiuosius. Šiam tyrimui pasirinktas Funkcinėje kalbos gramatikoje (Valeckienė 1998) pateikiamas klausimų skyrimo pagrindas (kalbėtojo intencija ir klausytojo atsakymas), tačiau klausimų tipai apibūdinami tikrinamojo ir specialiojo klausimo terminais. Be tikrinamųjų ir specialiųjų klausimų išskiriami ir pasirenkamojo atsakymo (angl. *alternative*) klausimai.

Tikrinamieji klausimai (16) yra tokie, į kuriuos klausytojas gali atsakyti „taip“ arba „ne“.

- (16) MOČ: *Vania, net d'adi?*
'Vania, nėra dėdės?'
VAN: *Ea [= net].*
'Nėra.' (2;0)

Specialieji klausimai (17) yra tokie, kuriais nurodoma, ko konkrečiai kalbėtojas klausia ir kokio atsakymo tikisi.

- (17) MOČ: *Eto chja mashina?*
'Čia kieno mašina?'
VAN: *Belaja.*
'Balta.'
MOČ: *Belaja, a chja ona?*
'Balta, o kieno ji?' (2;4)

Pasirenkamojo atsakymo klausimai (18) yra tokie, kuriais nurodomi galimi atsakymai ir klausytojas pasirenka vieną iš jų.

- (18) Mama šukuoja Monikai plaukus.
MAM: *Su gumytėm pinsim ar su segtukais segsim?*
MON: *Su segtukais.* (2;8)

3 Kiekybinės klausimų analizės rezultatai

Atlikus automatinę kiekybinę analizę CHILDES programa, paaiškėjo, kad lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje vartojami klausimai yra panašios formos ir atlieka panašias ar tokias pat funkcijas.

Kalbant apie pirmąją klasifikacijos lygmenį – pokalbio pradžios ir reakcijos klausimus, matyti, kad tiek lietuvių, tiek rusų vaikiškojoje kalboje vyrauja reakcijos klausimai. Lietuvių kalboje jie sudaro 99,5 proc., rusų kalboje – 98,5 proc. visų klausimų. Tokius rezultatus lėmė pasirinktas klasifikacijos būdas: pokalbio pradžios klausimais laikyti tik tie klausimai, kuriais pradedamas naujas pokalbis. Jeigu klausimas vartojamas po pauzės, juo keičiama pokalbio tema ar potėmė (19), jis priskiriamas reakcijos klausimo tipui.

(19) VAN: *Ja tipej [= teper'] akula.*

‘Aš dabar ryklys.’

MOČ: *Akula? A chto delaet akula?*

‘Ryklys? O ką daro ryklys?’

VAN: *Est.*

‘Valgo.’ (2;8)

Taigi, nors vaikui pasiūloma nauja pokalbio potėmė, suaugusiojo klausimas laikomas reakcija, kadangi yra susijęs su ankstesniu vaiko pasakymu.

Kalbant apie antrąją klasifikacijos lygmenį – reakcijos klausimus, nukreiptus į ankstesnio pasakymo turinį arba formą, matyti, kad ir lietuvių, ir rusų vaikiškojoje kalboje vyrauja klausimai, susiję su ankstesnio pasakymo *turiniu* (žr. 2 lentelę).

Reakcijos klausimai	Monikai skirta kalba						Vaniai skirta kalba					
	2;0		2;4		2;8		2;0		2;4		2;8	
Nukreipti į ankstesnio pasakymo turinį	678	87,1%	567	88,2%	474	87,8%	838	90,5%	858	87,5%	830	86,1%
Nukreipti į ankstesnio pasakymo formą	101	12,9%	76	11,8%	66	12,2%	88	9,5%	123	12,5%	135	13,9%
Iš viso	779	100%	643	100%	540	100%	926	100%	981	100%	965	100%

2 lentelė. Į ankstesnio pasakymo **turinį** ir **formą** nukreiptų reakcijos klausimų pasiskirstymas lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje

Šie rezultatai patvirtina jau minėto keturių kalbų lyginamojo tyrimo (Kilani-Schoch *et al.* 2008, Kazakovskaja 2010) rezultatus, jog kalbėdami su vaikais suaugusieji daug dažniau reaguoja į vaikų pasakymų turinį, o ne į formą, t. y. į tai, kas buvo pasakyta, o ne kaip tai buvo pasakyta.

Lyginant šių klausimų tipų dažnumo santykį skirtingais amžiaus tarpsniais (2;0 – 2;4 – 2;8), matyti, kad lietuvių vaikiškojoje kalboje jis yra mažai kintantis, o rusų vaikiškojoje kalboje pastebimas į ankstesnio pasakymo formą nukreiptų klausimų dažnėjimas (9,5 – 12,5 – 13,9 proc.). Šis reiškinys gali būti paaiškintas ypač intensyviu veiksmožodžio morfologijos įsisavinimu: tiriamąjį laikotarpį Vanios kalboje vis dažniau pastebimos naujos veiksmožodžio formos ar veiksmožodinės konstrukcijos ir dauguma jų iš pradžių vartojama klaidingai, taigi suaugusieji tiesiogiai taiso šias klaidas arba tam tikrais klausimais (perklausimais ir netiesioginiais taisymais) rodo vaikui, kad jo pasakymas buvo netaisyklingas.

Trečiasis klasifikacijos lygmuo atskiria informacijos (tikruosius) ir pasiruošimo pokalbiui / pokalbio palaikymo klausimus. Kiekybinės analizės rezultatai rodo, kad tiek lietuvių, tiek rusų vaikiškojoje kalboje daug dažniau vartojami klausimai, kuriais siekiama pradėti ar palaikyti pokalbį, o ne gauti informacijos (žr. 3 lentelę).

Reakcijos klausimai, nukreipti į ankstesnio pasakymo turinį:	Monikai skirta kalba						Vaniai skirta kalba					
	2;0		2;4		2;8		2;0		2;4		2;8	
Informacijos	39	5,8%	65	11,5%	185	39,1%	55	6,6%	74	8,7%	60	7,3%
Pokalbio palaikymo	639	94,2%	502	88,5%	289	60,9%	783	93,4%	784	91,3%	770	92,7%
Iš viso	678	100%	567	100%	474	100%	838	100%	858	100%	830	100%

3 lentelė. **Informacijos ir pokalbio palaikymo klausimų pasiskirstymas lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje**

Lietuvių vaikiškojoje kalboje jie sudaro vidutiniškai 81,2 proc., o rusų vaikiškojoje kalboje – vidutiniškai 92,4 proc. Vis dėlto, lyginant šių klausimų dažnumą skirtingais raidos laikotarpiais, matyti, kad lietuvių vaikiškojoje kalboje informacijos klausimų sparčiai daugėja (5,8 – 11,5 – 39,1 proc.), o rusų vaikiškojoje kalboje jų skaičius išlieka panašus (6,6 – 8,7 – 7,3 proc.). Šis reiškinys gali būti susijęs su komunikacinės kompetencijos raidos skirtumais. Remiantis rusų lingvistine literatūra, vienas iš esminių požymių, skiriančių suaugusiųjų tarpusavio pokalbius nuo pokalbių su vaikais, yra tai, kad suaugusieji, bendraudami tarpusavyje, dažniausiai yra lygiaverčiai pokalbio dalyviai, o kalbėdami su vaikais imasi aktyviojo pokalbio dalyvio vaidmens – skatina vaiką kalbėti, atsakinėti, nuolatos aktyvina jo dėmesį (Ceitlin 2001). Šios ypatybės ypač ryškios ankstyvuojų raidos laikotarpiu, o vėliau, vaikui augant, pokalbiai su juo įgyja vis daugiau suaugusiųjų tarpusavio bendravimui būdingų ypatybių. Išryškėjęs informacijos

klausimų skaičiaus skirtumas Monikai ir Vaniai skirtoje kalboje rodo, kad Monikos komunikacinė raida yra šiek tiek spartesnė: 2;8 laikotarpiu suaugusiesiems jau nereikia taip dažnai aktyvinti mergaitės dėmesio, specialiai skatinti jos kalbėti, taigi daugiau dėmesio skiriama temai plėtoti – pokalbis su vaiku tampa panašesnis į įprastą suaugusiųjų bendravimą. Vanios kalbinė raida yra spartesnė nei Monikos (tai rodo didesnis vidutinis pasakymo ilgis), tačiau komunikaciniai gebėjimai formuojasi šiek tiek lėčiau: visą tiriamąjį laikotarpį (2;0–2;8) suaugusiesiems reikia beveik vienodai dažnai specialiais pasakymais (tarp jų ir klausimais) atkreipti ir išlaikyti berniuko dėmesį, skatinti vaiką kalbėti, atsakyti į klausimus. Taigi skirtingą suaugusiųjų komunikacinę elgesį šiuo atveju tikriausiai lemia pačių vaikų skirtinga komunikacinių gebėjimų raida.

Ketvirtasis klasifikacijos lygmuo išskiria reakcijos klausimus pagal antrinę jų funkciją: pakartoti, performuluoti, išplėsti, netiesiogiai pataisyti, paprašyti patikslinti / pakartoti ankstesnį pasakymą, plėtoti arba keisti pokalbio temą. Kiekybinė analizė parodė, kad visi šie klausimų tipai yra panašiai vartojami ir lietuvių, ir rusų kalboje (žr. 4 lentelę).

Į turinį nukreipti reakcijos klausimai:		Monikai skirta kalba			Vaniai skirta kalba		
		2;0	2;4	2;8	2;0	2;4	2;8
Informacijos	Pakartojimai	2,5%	-	0,5%	3,6%	9,4%	6,6%
	Performulavimai	2,5%	-	2,2%	-	9,4%	5,0%
	Išplėtimai	7,6%	-	-	9,0%	6,7%	3,3%
	Temos plėtojimas	72,1%	86,2%	94,6%	69,4%	62,4%	78,5%
	Temos keitimas	15,3%	13,8%	2,7%	18%	12,1%	6,6%
	Iš viso	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Pokalbio palaikymo	Pakartojimai	7,5%	4,9%	2,7%	3,8%	12,1%	18,9%
	Performulavimai	2,0%	2,3%	1,7%	1,4%	3,9%	7,0%
	Išplėtimai	5,6%	5,5%	2,7%	3,4%	7,3%	5,5%
	Temos plėtojimas	62,0%	76%	85,1%	85,4%	67,9%	59,3%
	Temos keitimas	5,0%	8,3%	5,1%	4,4%	4,9%	5,7%
	Netiesioginiai taisymai	0,6%	2,5%	1,7%	1,5%	3,6%	3,5%
	Perklausimai	-	0,5%	1%	0,1%	0,3%	0,1%
	Iš viso	100%	100%	100%	100%	100%	100%

4 lentelė. Į turinį nukreiptų reakcijos klausimų pasiskirstymas lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje

Analizuojant į turinį nukreiptų reakcijos klausimų pasiskirstymą, matyti, kad dažniausi šios grupės klausimai yra tie, kuriais plėtojama pokalbio tema. Šie klausimai sudaro

vidutiniškai 79,3 proc. lietuvių ir vidutiniškai 70,4 proc. rusų vaikiškosios kalbos į turinį nukreiptų klausimų. Vis dėlto palyginus juos skirtingais amžiaus tarpsniais išryškėja skirtumų. Informacijos klausimų, kuriais plėtojama pokalbio tema, lietuvių vaikiškojoje kalboje nuosekliai dažnėja (72,1 – 86,2 – 94,6 proc.), o rusų vaikiškojoje kalboje šis dažnėjimas nėra nuoseklus (69,4 – 62,4 – 78,5 proc.). Be to, šios grupės klausimai net vėliausiu tirtu laikotarpiu nepasiekia tokio dažnumo, koks būdingas lietuvių vaikiškajai kalbai. Pokalbio palaikymo klausimai, kuriais plėtojama tema, rusų vaikiškojoje kalboje ne tik netampa dažnesni – jų netgi nuosekliai mažėja (85,4 – 67,9 – 59,3 proc.). Šis skirtumas gali būti nulemtas jau minėtos skirtingos vaikų komunikacinio elgesio raidos: tiriamuoju laikotarpiu Monika ilgiau susitelkia ties viena veikla, palyginti savarankiškai dalyvauja pokalbyje, stengiasi plėtoti temą; Vania dažniau keičia veiklos pobūdį (išeina iš kambario, sugrįžta, ima naujus žaislus, prašo valgyti ar gerti, vėl grįžta prie žaislų), todėl dažniau keičiasi ir pokalbio temos. Nepriklausomai nuo pačių vaikų komunikacinio elgesio, tam tikrais aspektais skiriasi ir suaugusiųjų pokalbio strategija: Monikai pakeitus pokalbio temą, tėvai dažniausiai sutinka su šiuo pokyčiu ir toliau kalba naująja tema; Vanios artimieji tokiais atvejais elgiasi priešingai – stengiasi grįžti prie senosios pokalbio temos, t. y. keičia vaiko pasiūlytą temą.

Kiti į turinį nukreiptų reakcijos klausimų tipai panašiai pasiskirsto ir lietuvių, ir rusų vaikiškojoje kalboje. Išplėtimai sudaro vidutiniškai 3,5 proc. lietuvių ir vidutiniškai 5,8 proc. rusų vaikiškojoje kalboje vartojamų į turinį nukreiptų reakcijos klausimų. Pakartojimai sudaro vidutiniškai 3 proc. lietuvių ir vidutiniškai 9 proc. rusų vaikiškojoje kalboje vartojamų į turinį nukreiptų reakcijos klausimų. Netiesioginiai taisymai sudaro vidutiniškai 1,6 proc. lietuvių ir vidutiniškai 2,8 proc. rusų vaikiškojoje kalboje vartojamų į turinį nukreiptų reakcijos klausimų. Perklausimai sudaro vidutiniškai 0,5 proc. lietuvių ir vidutiniškai 0,2 proc. rusų vaikiškojoje kalboje vartojamų į turinį nukreiptų reakcijos klausimų.

Analizuojant į formą nukreiptų reakcijos klausimų pasiskirstymą, matyti, kad dažniausi šios grupės klausimai yra perklausimai (žr. 5 lentelę) – jų gausa ypač išryškėja lietuvių vaikiškojoje kalboje (sudaro vidutiniškai 80 proc. visų į formą nukreiptų reakcijos klausimų).

Rusų vaikiškojoje kalboje šių klausimų vartojama mažiau – vidutiniškai 63,9 proc. Kiti šios grupės klausimai yra žymiai retesni arba visai neužfiksuoti tiriamojoje kalboje. Antras pagal dažnumą šios klausimų grupės tipas yra pakartojimai, ypač gausiai (26,1 proc.) vartojami rusų vaikiškojoje kalboje. Jais suaugusieji dažnai pasitikslina neaiškius ar netaisyklingus vaiko pasakymus. Kadangi tiriamuoju laikotarpiu, kaip jau buvo minėta, vaikas daro nemažai veiksmožodžio formų klaidų, tėvai jas taiso pakartojimų, perklausimų ir tiesioginių ar netiesioginių taisyimų būdu.

Į formą nukreipti reakcijos klausimai	Monikai skirta kalba			Vaniai skirta kalba		
	2;0	2;4	2;8	2;0	2;4	2;8
Pakartojimai	6,9%	14,4%	12,1%	25%	26,8%	26,6%
Performulavimai	9,9%	1,3%	7,5%	-	12,1%	11,1%
Išplėtimai	0,9%	5,2%	1,5%	1,1%	4,0%	0,7%
Perklausimai	82,3%	79,1%	78,9%	73,9%	57,1%	61,6%
Iš viso	100%	100%	100%	100%	100%	100%

5 lentelė. Į formą nukreiptų reakcijos klausimų pasiskirstymas lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje

Tyrimo rezultatai rodo, kad tiek lietuviškai, tie rusiškai kalbantys suaugusieji yra linkę koku nors būdu taisyti ar nurodyti vaiko kalbos klaidas, tik šiam tikslui renkasi skirtingas formas: lietuviškai kalbantys suaugusieji dažniau renkasi specialiojo klausimo formos perklausimus, o rusiškai kalbantys suaugusieji – tikrinamojo klausimo formos pakartojimus. Taigi šiuo atveju skiriasi kalbėtojo intencija ir galimas vaiko atsakymo būdas, bet klausimų funkcija išlieka ta pati: pasitikslinti neaiškų, nesuprantamą vaiko pasakymą arba parodyti, kad jis yra netaisyklingas. Suskaičiavę bendrą perklausimų ir pakartojimų skaičių, matytume, kad abiejose kalbose jis yra pakankamai didelis: lietuvių vaikiškojoje kalboje sudaro vidutiniškai 67,9 proc., o rusų vaikiškojoje kalboje – vidutiniškai net 90 proc. visų į formą nukreiptų reakcijos klausimų. Remiantis šiais rezultatais, galima teigti, kad rusų vaikiškajai kalbai yra būdingesnė didaktinė komunikacinė funkcija – mokyti vaiką taisyklingos kalbos, parodyti jam klaidas ir galimus tinkamesnius tos pačios minties raiškos būdus.

4 Išvados

Apibendrinant gautus rezultatus, galima teigti, kad lietuvių ir rusų vaikiškojoje kalboje vartojami klausimai pasižymi formos ir funkcijų panašumais. Dauguma šių klausimų yra susiję su ankstesnio pasakymo turiniu, o ne forma: į turinį nukreipti klausimai sudaro vidutiniškai 87,7 proc. lietuvių ir vidutiniškai 88 proc. – rusų vaikiškojoje kalboje vartojamų klausimų. Panašus yra ir jų pasiskirstymas pagal į informacijos ir pokalbio palaikymo klausimus: pokalbio palaikymo klausimai sudaro vidutiniškai 81,2 proc. lietuvių ir vidutiniškai 92,4 proc. – rusų vaikiškojoje kalboje vartojamų klausimų. Reakcijos klausimai taip pat pasiskirsto panašiai: į ankstesnio pasakymo turinį nukreiptų klausimų grupėje daugiausia vartojama pokalbio temą plėtojančių klausimų (sudaro 79,3 proc. lietuvių ir 70,4 proc. rusų vaikiškojoje kalboje); į ankstesnio pasakymo formą nukreiptų klausimų grupėje išryškėja perklausimų gausa (sudaro 80 proc. lietuvių

ir 63,9 proc. rusų vaikiškojoje kalboje). Atliekant kiekybinę analizę ir lyginant abiejų kalbų duomenis, išryškėjo tik du ryškūs skirtumai: 1) informacijos klausimų dažnumo ir 2) į ankstesnio pasakymo formą nukreiptų klausimų dažnumo kaita vaikams augant. Informacijos klausimai lietuvių vaikiškojoje kalboje vaikui augant vartojami vis dažniau (5,8 – 11,5 – 39,1 proc.), o rusų vaikiškojoje kalboje jų skaičius beveik nekinta (6,6 – 8,7 – 7,3 proc.). Į formą nukreiptų klausimų skaičius lietuvių vaikiškojoje kalboje yra stabilus (12,9 – 11,8 – 12,2 proc.), o rusų vaikiškojoje kalboje jis nuolatos didėja (9,5 – 12,5 – 13,9 proc.). Šie skirtumai gali būti nulemti pačių vaikų skirtingos komunikacinės raidos, kuri veikia ir suaugusiųjų komunikacinę strategiją.

Gauti rezultatai iš dalies patvirtino keltą hipotezę, kad tipologiškai, kultūriškai ir geografiškai artimomis kalbomis kalbantys suaugusieji laikosi panašios komunikacinės strategijos. Žinoma, vertinant gautus rezultatus negalima atsiriboti nuo individualaus komunikacinio elgesio modelio poveikio, todėl norint patvirtinti minėtąją hipotezę reikalingi platesni lyginamieji tipologiškai, kultūriškai ir geografiškai tolimesnių kalbų tyrimai.

Padėka

Tyrimas iš dalies finansuotas gavus Rusijos Federacijos prezidento vardo stipendiją (3433.2010.6 *The School of Functional Grammar in St. Petersburg*). Autorės taip pat dėkoja projekto „Pre- ir protomorfologijos įsisavinimas“ vadovui prof. W. U. Dressleriui ir nariams už konsultacijas rengiant tyrimo metodiką

Literatūros sąrašas

- Ambrasas, V. (ed.). 1996. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Balčiūnienė, I. 2009. *Pokalbio struktūros analizė kalbos raidos požiūriu*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Balkevičius, J. 1963. *Dabartinė lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Barton, M. E., M. Tomasello. 1994. The reast of the family: the role of the fathers and siblings in early language development. *Input and interaction in language acquisition*. C. Gallaway and B. J. Richards (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 109–134.

- Berko Gleason, J. 1977. Talking to children: some notes on feedback. *Talking to children*. C. E. Snow and Ch. A. Ferguson (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 199–205.
- Blum-Kulka, S. 1997. Discourse pragmatics. *Discourse as social interaction*. T. A. van Dijk (ed.). London: Sage Publications. 38–63.
- Ceitlin, S. N. 2000. *Jazyk i rebenok: lingvistika detskoj reči*. Moskva: Vlosos.
- Ceitlin, S. N. 2001. Nekotoryje osobennosti dialoga «vzroslyj – rebenok»: funkciji replik-povtorov. *Rebenok kak partner v dialoge*. S. N. Ceitlin and V. V. Kazakovskaja (eds.). Sankt-Peterburg: Sojuz. 9–25.
- Chouinard, M. M., E. V. Clark. 2003. Adult reformulations of children errors as negative evidence. *Journal of Child Language* 30, 637–669.
- Clark, E. V. 2003. *First language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Geer, B. 2004. “Don’t say it’s disgusting!” Comments on socio-moral behavior in Swedish families. *Journal of Pragmatics* 36, 1705–1725.
- Kamandulytė, L. 2005. *Vaikiškosios kalbos modifikacijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kamandulytė, L. 2008. Vaikams skirta kalba – žaidimas ar kalbos atmaina? *Tarp krypčių ir disciplinų*, 64–74.
- Kazakovskaja, V. V. 2004. Voprosy-otvetnye edinstva v dialoge «vzroslyj – rebenok». *Voprosy jazykoznanija* 2, 89–110.
- Kazakovskaja, V. V. 2005. Functions of questions in «adult – child» dialogues (based on Russian). *X International congress for the study of child language*, 186.
- Kazakovskaja, V. V. 2006. *Voprosy-otvetnye edinstva v dialoge «vzroslyj – rebenok»*. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Kazakovskaja, V. V. 2008. Funkcional’naya kategorizacija voprositel’nykh replik v russkom dialoge: analiz reči vzroslogo, obrashchennoi k rebenku. *Problemy funkcional’noj grammatiki: kategorizacija semantiki*. A. V. Bondarko and A. A. Shubik (eds.). 331–364.
- Kazakovskaja, V. V. 2010. Reaktivnye repliki vzroslogo i usvoenie rebenkom grammatiki rodnogo yazyka. *Voprosy jazykoznanija* 3, 3–29.
- Kilani-Schoch, M., I. Balčiūnienė, K. Korecky-Kröll, S. Laaha, W. U. Dressler. 2008. On the role of pragmatics in child-directed speech for the acquisition of verb morphology. *Journal of Pragmatics* 41 (2), 129–159.
- Labutis, V. 2002. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lieven, E. 1994. Cross-linguistic and cross-cultural aspects of language addressed to children. *Input and interaction in language*. C. Gallaway and B. J. Richards (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 56–73.
- Lieven, E. 1997. Variation in a cross-linguistic context. *The cross-linguistic study of language acquisition. Vol. 5. Expanding the context*. D. Slobin (ed.). Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

- MacWhinney, B. 1991. *The CHILDES project: tools for analyzing talk*. Hillsdale: NJ Lawrence Erlbaum Associates.
- Ramonienė, M., J. Pribušauskaitė. 2008. *Practical grammar of Lithuanian*. Vilnius: Baltos lankos.
- Savickienė, I. 1997. Komunikacija ir pokalbis ankstyvoje vaikystėje. *Darbai ir dienos* 5 (14), 45–51.
- Saxton, M. 1997. The Contrast Theory of negative input. *Journal of Child Language* 24, 139–161.
- Shatz, M. 1982. On mechanisms of language acquisition: can features of the communicative environment account for development? *Language acquisition: the state of the art*. E. Wanner and L. R. Gleitman (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 102–127.
- Snow, C. E. 1977. Mothers' speech research: from input to interaction. *Talking to children*. C. E. Snow and Ch. A. Ferguson (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 31–49.
- Tomasello, M. 2003. *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. London: Harvard University Press.
- Tulviste, T. 2002. *Language socialization across socio-cultural contexts*. Stockholm: Stockholm University.
- Valeckienė, A. 1998. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Wójcik, P. 1994. Some characteristics of Lithuanian Baby Talk. *Linguistica Baltica* 3, 71–87.

Forms and functions of interrogatives in Lithuanian and Russian motherese

Ingrida Balčiūnienė, Viktorija V. Kazakovskaja

Summary

The paper focuses on adult interrogatives, which appear to be among the most frequent and typical ways of communicating with young children. The main objective of the investigation is to identify and compare the variety and distribution of interrogatives in Lithuanian and Russian motherese. The analysis is based on the data of a longitudinal observation of a Lithuanian girl Monika (2;0–2;8) and a Russian boy Vanja (2;0–2;8). The transcribed corpus of conversations between children and their parents was annotated for a multipurpose automatic linguistic analysis using tools of the program CHILDES (*Child*

Language Data Exchange System, MacWhinney 1991). Despite several differences (the general number of questions, and the dominant forms of indirect correction), it can be stated that interrogatives in both Russian and Lithuanian motherese are generally used for the same conversational strategies; the communicative strategies in the two languages seem to be similar or even identical. Moreover, during the observation period, the conversational strategies in both Russian and Lithuanian motherese developed in a similar way. This calls for a general conclusion that a correlation between parental conversational strategy and the type of language can be identified.

Īteikta 2010 m. lapkričio mėn.